A BÁTASZÉKI NÉMET NEMZETISÉGI TANÖSVÉNY VEZETŐFÜZETE

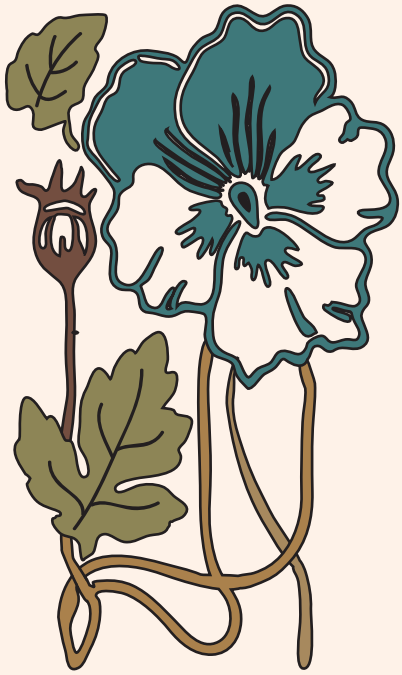

Gefördert durch:

Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat

aufgrund eines Beschlusses des Deutschen Bundestages

NÉMET NEMZETISÉGI EGYESÜLET BÁTASZÉK

NÉMET NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZAT BÁTASZÉK

NÉMET NEMZETISÉGI TANÖSVÉNY

www.lehrpfad.hu

1. A JANUS-ARC KELETKEZÉSE

A római isten, Janus, akit az ókorban a földművelés, a polgári törvények és az istentiszteleti szokások feltalálójaként is tiszteltek, két arcával a kettősséget szimbolizálja. Páratlan kettősség jellemzi azt a települést is, amely 1478 óta Bátaszék néven ismert. Fejlődése során ugyanis a falu – a „Sváb-Törökország" legtöbb településével ellentétben – városi jegyekkel gazdagodott.

A török uralom után a környék magas rangú egyházi méltóságok birtokába került. A németek betelepítése Bátaszékre Jány Jakab Ferdinánd nevéhez fűződik, aki az olasz Giani családból származott. Az intézője 1723. április 24-én számolt be arról, hogy hány német család telepedett le Bátaszéken:

Betelepítés éve	Családok száma
1718	8
1719	18
1720	12
1721	6
1722	12
1723	21

Mikor Jányt 1727-ben bátaszéki rezidenciáján meggyilkolták, 67 német család élt a településen. További családok betelepítését már a Habsburg uralkodók szervezték.
A telepesek döntő többsége gazdálkodó volt, földműveléssel, szőlőtermesztéssel, állattenyésztéssel foglalkoztak. A kézművesek kezdeti alacsony száma a népességnövekedés következtében rövid idő alatt megsokszorozódott. 1753-ban a faluban 64 mesterembert tartottak számon, 1772/73-ban már 79-et. 1828-ban 122-en űztek valamilyen mesterséget, volt közöttük pl. takács, szabó, kovács, tímár, csizmadia, kesztyűkészítő, kötélverő, harisnyakötő, szíjgyártó, nyeregkészítő, kalapkészítő, gyertyaöntő, kádár, kelmefestő, szappanfőző és kéményseprő is.

A gazdasági fellendüléshez nagyban hozzájárult Bátaszék raktárépületekkel rendelkező kis kikötője is, mely a Sárvíz partján állt. A hajókat a víz sodrása vitte a folyón lefelé, felfelé lovakkal vontatták őket. Az állatok a sekély vízben vagy a part mentén haladtak. A hajóskapitányok hajóikkal a Dunán is közlekedtek, gabonát és bort szállítottak a városokba, ipari termékeket, sót vittek vidékre. A sóház még ma is áll, lakóházként használják. Az utcát, ahol a ház található, Sóház utcának hívják.

Az 1910-es népszámlálási adatok szerint a német lakosok többsége a jómódú kisbirtokosok közé tartozott. Ez határozta meg a település egyik arculatát. A másik arculatot azok alakították, akik – igen jelentős számban – kézművességgel keresték a kenyerüket.

Gazdálkodók	3365
- több mint 100 hold termőfölddel	3
- 10-100 hold termőfölddel	192
- 10-nél kevesebb hold termőfölddel	711
Kézművesek	2700

A tábla mellett találnak egy diagramot „Bátaszék népességszáma és a németek száma". Mit gondolnak, mely történelmi események vezettek oda, hogy a németek száma a településen 1941 után csökkent, 2011 után pedig újra növekedni kezdett?

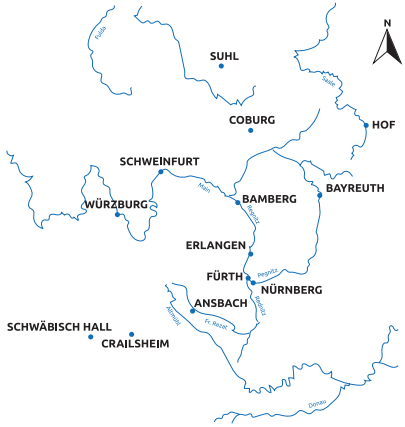

A Bátaszékre telepített németek, nyelvjárásuk sajátosságai alapján, a keleti-frank nyelvterületről származnak.

2. „ÖRVENDETES SZÍVVEL…

…énekelek neked, Szűz, Anya, Királynő.”

A „régi” templom

A régi templom építése még Jány földesúri idejében megkezdődött. A templom barokk stílusban, a középkori monostortemplom romjaira épült. Három oltára volt és 1741-től adott otthont a szent miséknek mindaddig, amíg az „új” templom fel nem épült. Akkor lebontották, de a téglákat újra hasznosították a lajvéri és a kövesdi kápolnák megépítésekor.

A Kálvária kápolna a keresztúttal

Az épület barokk stílusban épült és egyike azon kevés kárpát-medencei kálváriakápolnáknak, melyek sík vidéken találhatók. A kápolna teraszán a Golgota-jelenet homokkőből készült alakjai és szereplői láthatók: Jézus és a két gonosztevő keresztje, valamint a Máriát, Mária Magdolnát és Szent Jánost ábrázoló szobrok.

Segítő Szűz kápolna

A kápolna egy hexagonális szentéllyel, valamint egy huszártoronnyal rendelkezik, melynek harangja imára szólít. Két értékes, eredeti freskója még ma is látható. Hétköznapokon a miséket májustól októberig ebben a kápolnában tartják.

Az „új” templom

A templom alapkövét 1899. július 5-én rakták le, az építési munkálatokat 1902-ben fejezték be. A templom egy részét kőből építették, de a falazáshoz közel 3 millió téglát is felhasználtak. A templomépítés a belső terek kialakításával együtt 440 000 koronába került. Említésre méltók az épület méretei:

- külső hossza: 62,28 m
- szélessége: 21,9 m
- a torony magassága: 82,45 m

A templom nemcsak kívülről, hanem belülről is különleges látványt nyújt

Máriacelli Társulat

A cikói Ó-templomhoz augusztusban szinte minden vasárnap szerveztek zarándoklatot. A zarándokok 8-10 órát voltak úton.

A máriagyűdi zarándoklatok 4 napig tartottak. A zarándokok az első napon Németbólyig mentek, ahol az éjszakát istállókban, pajtákban, szalmán töltötték. Másnap érkeztek meg Máriagyűdre. A harmadik napot lelkigyakorlatokkal és imákkal töltötték. Negyedik nap indult el a csoport hazafelé, de csak Bárig jöttek gyalog, onnan lovaskocsikkal hozták őket tovább.

A máriacelli zarándoklatok augusztus 5-én indultak, mivel a zarándokok augusztus 14-ére, Mária Mennybemenetelének előestéjére oda akartak érkezni. 10 napon keresztül naponta 8-10 órát voltak úton és 40-50 km hagytak maguk mögött. Az utat hazafelé Bécsen és Budapesten keresztül vasúton és hajóval tették meg.

Tanösvényünk szívében található a templom, amelyet felkereshetnek, és ahol a Mária tiszteletre utaló további nyomok és bizonyítékok után kutathatnak.

3. „AZ EGYESÜLETI ESZME ...

az emberek között a legnagyobb és egyben legszelídebb erő és hatalom.“
(Széchenyi István)

A reformkor polgári demokratikus változásai olyan gazdasági, társadalmi, kulturális és szociális nehézségeket váltottak ki, melyek megoldását egyesületek alapításával kívánták segíteni. Az egyesületek alulról szerveződtek, de alapításukat törvényileg szabályozták és alapszabályaikat csakis a jogi felügyeletet gyakorló hatóságok hagyhatták jóvá.
Az 1867 és 1914 között alapított bátaszéki egyesületek tevékenységük alapján csoportosíthatók. Némelyek szakmai érdekképviseletet, mások az általános műveltség szintjének emelését, megint mások saját tagjaik támogatását tűzték ki célul. Az egyházi egyesületek alappillére a hit volt, és akadtak olyan egyesületek is, melyek álcázva politikai célokat követtek.

A bátaszéki egyesületi élet sokrétűségét a következő lista szemlélteti:

- Bátaszéki Lövésztestület, alapítási év 1736
- Máriacelli Társulat, alapítási év 1832
- Polgári és Kisgazda Népkör, alapítási év 1880
- Bátaszéki Temetkezési Egylet, alapítási év 1881
- Bátaszéki Általános Ipartestület, alapítási év 1891
- Bátaszéki Gyászkocsi Társulat, alapítási év 1891
- Bátaszéki Polgári Kaszinó, alapítási év 1892
- Bátaszéki Magyarosító Egylet, alapítási év 1893
- Bátaszéki Önkéntes Tűzoltótestület, alapítási év 1894
- Bátaszéki Katolikus Kör, alapítási év 1897
- Bátaszéki Katolikus Legényegylet, alapítási év 1898
- Bátaszéki Katolikus Ifjúsági Önképzőkör, alapítási év 1898
- Bátaszéki Iparos Olvasókör, alapítási év 1900
- Olvasókör, alapítási év 1905
- Bátaszéki Keresztény Munkásegylet, alapítási év 1906
- MÁV Vasutasok Köre, alapítási év 1906
- Bátaszéki Dublér Egylet, alapítási év 1908

Azt, hogy milyen szerepet tölthetett be egy egyesület a fiatalok erkölcsi fejlődésében, megtudhatjuk a Bátaszék-Sárköz hetilap 1902. december 7-i tudósításából: *Néhány bátaszéki fiatalember kilépett az Ifjúsági Önképzőkörből, mert annak szabályait túlságosan szigorúnak érezték. Értelmes szabadidőtöltés hiányában a község utcáin randalíroztak és egy táncmulatságot követően még verekedésbe is keveredtek.*
A szigorú Katolikus Ifjúsági Önképzőkör legfontosabb feladatai közé nyáron az aratóünnep, télen pedig a német és/vagy magyar nyelvű színielőadások megszervezése tartozott. A színdarabokat az egyesület egyházi vezetője, Fröschl plébános gyűjtötte. Hohmann Jánossal, az egyesület világi vezetőjével és Wolf Antallal, az egyesület egyik tagjával állították őket színpadra. Így kerülhetett sor például 1938. december 24-én a „Jegygyűrű” című darab bemutató előadására.
Új egyesületek létrehozását 1914-ben szigorúan megtiltották. A háború alatt sok egyesület felfüggesztette működését. 1945-ben az összes még fennmaradt egyesületet ellenőrzésnek vetették alá.
1945. augusztus 13-án Bátaszék jegyzője a következőket vetette papírra:

“A Bátaszéki Lövésztestület, amelynek célja az egyházi és világi ünnepségek fényének emelése volt, feloszlatta magát. Az egyenruhákat és fegyvereket az oroszok magukkal vitték, a testület tagjai pedig szétszéledtek.”

A fent felsorolt egyesületek tevékenységi körük alapján a következő csoportokba sorolhatók:
1) Vallás – halálozás 2) Ipar – munka 3) Képzés 4) Közcélú tevékenység

4. DOLINA

Lajvér, Kövesd, Furkó, valamint az elnéptelenedett és kietlenné vált Leperd még ma is Bátaszék külterületei, melyeket a 18. században Dolinához hasonlóan népesítettek be azt követően, hogy Jány apát ügynököket küldött szorgalmas, istenfélő és jómódú munkaerő toborzása céljából Németországba.

Jány 1723-ban egy terjedelmes jelentésben számol be arról, hogyan bánik a betelepített németekkel. Azt írja, hogy miután a templomot és saját rezidenciáját építő mesterek munkáját jól megfizette, az emberek olyan nagy számban özönlöttek Bátaszékre, hogy már alig tudta őket elszállásolni. Járt nála egy ügynök Bamberg környékéről, aki telepeseknek keresett helyet, és annyira meglepte a bátaszékiek előnyös helyzete, hogy az apáttól jogi garanciákat kért, melyek alapján újabb telepeseket hozhatna Magyarországra, hogy benépesítsék Leperdet és Pilist.

A II. világháború utáni viszontagságos években sok magyarországi német család a nagyobb településektől távol, kisebb falvakban, pusztákon keresett menedéket. A Fölker család is erre a sorsra jutott. Fölkerné (szül. Kremer Éva) Görcsönydobokán egyedül nevelte öt gyermekét, miután a férje elesett a háborúban. Családi házukat ennek ellenére kisajátították. A legidősebb lánya, Katalin panaszt tett a községi elöljáróságon. Tiltakozása ugyan haszontalannak bizonyult, de az akkori bátaszéki jegyző, Novák János az özvegynek és gyermekeinek új otthont kínált dolinai birtokán. Így került a Fölker család Dolinára. Katalin a sombereki származású Millich Jánoshoz ment feleségül, az esküvőt Dolinán, a Krisztus Király Kápolnában tartották. Később, a jobb munkalehetőség miatt Bátaszéken vettek házat és telepedtek le.

Az 1970-80-as években a település utolsó házai is kiüresedtek Az elnéptelenedett falu utolsó megmaradt épülete a kápolna volt. A harangját sajnos a lebontása előtt ellopták.

A Szűz Mária Szíve kápolna Lajvéron

A Szent Kereszt kápolna Kövesden

A táblán egy interaktív elemet találnak. Az egyes képrészletek eltolásával rekonstruálható a dolinai Krisztus Király Kápolna képe!

5. A VÁROSIAS HANGULAT ÉS ÉLETÉRZÉS

A társadalmi-gazdasági fejlődés okozta változások élénk közösségi életet eredményeztek.

Katolikus Ifjúsági Önképzőkör:

- Az egyesület, melyet egymás közt csak „Parasztkör"-nek neveztek, előadásokat szervezett a mindennapi életben fontos tevékenységek elsajátítása céljából, és pl. mezőgazdasági, földművelési ismereteket közvetítettek.
- A tagok színielőadásokkal, koncertekkel, táncos rendezvényekkel és felolvasással múlatták az időt.
- Lehetett biliárdozni, tekézni, a könyvtárban olvasni, kártyázni, vagy egyszerűen egymással beszélgetni.
- A tél az ünnepek évszaka volt.
  - A farsangot három napig ünnepelték, farsangvasárnaptól húshagyó keddig.
    - Vasárnap délután „kikürtölték" a farsangot.
    - A maskarások fúvószenei kísérettel vonultak a terembe, ahol a tánc kezdődött.
    - Még a Magyar Filmhíradóban (211. adás) is bemutatták a bátaszéki farsangot, 1928. március 1-én. A felvételt a moziban a filmek előtt vetítették.

Az „Aranynap" szálloda

- Az első hotel Bátaszéken.
- 1922-ben kibővítették; a Galli Hotel és Vendéglő tulajdonosa Galli Antal volt.
- Sok rendezvényt tartottak itt.
- A hotel helyén ma az általános iskola oldalszárnya áll.

„Ipar"

- 1891-ben megalapították a Bátaszék és Vidéke Ipartestületet.
  - 1900-ban vásároltak a község központjában egy parasztházat, a mai kultúrházat.
  - Berendeztek egy nagy helyiséget színpaddal.
  - A testületnek saját színtársulata volt.
  - A házban ezen kívül egy könyvtárat is kialakítottak, az udvaron tekepálya, és szabadtéri színpaddal is rendelkező kerthelyiség volt.
  - Az épület továbbképzéseknek és iparosok kiállításainak is helyet biztosított.

Tivoli

- A Tivoli egy az erdő szélén álló vendéglő volt a Mohácsra vezető út mentén. Játék- és táncrendezvényeiről volt híres.
- Májusban és júniusban sok ünnepséget rendeztek itt. 1904. június 8-án például, Ferenc József magyar királlyá koronázásának (1867) évfordulóján, a mise és az ünnepi beszéd után, minden gyerek, tanári és szülői kísérettel, a Gaszner zenekar zenéjére a Tivoliba vonult. Az ebéd után kezdődött az igazi mulatság: különböző vetélkedőket rendeztek. Fél 7-kor a gyerekek a tanárokkal hazamentek, a szülők pedig tovább ünnepeltek.

Minden rendezvényen fontos szerepet játszott a zene, az ének és a tánc.

Hermann István Egyed (1895-1970) Bátaszéken született. Premontrei kanonok, történész, levéltáros és egyetemi professzor volt. 1929-ben doktori disszertációját „A bátaszéki németek és népdalaik" címmel írta. A gyűjteményébe felvett dalokat műfaj szerint csoportosította. Ez a népdalgyűjtemény hosszú éveken keresztül egyedülálló volt a maga nemében és további kutatások alapját képezte.

Galli János (1921-2006) Bátaszéken született. Karnagy, zeneszerző és zenetanár volt. Jelentős és elismert személyisége volt a magyarországi fúvószenei életnek. Ismertek az indulói (pl. a Várdombi induló), népdalfeldolgozásai és egyházzenei gyűjteményei. Zenetanárként számos vonós- és fúvószenekart vezetett. Egy csongrádi zeneiskola viseli a nevét.

Glöckner János (1934-2010) mórágyi származású, de évtizedeken keresztül élt és tevékenykedett Bátaszéken. Ő alapította, majd vezette 1977 és 2005 között a Német Nemzetiségi Tánccsoportot. Ezzel úttörő szerepet játszott a bátaszéki németség hagyományainak felelevenítésében. Jó érzékkel, célzottan gyűjtötte és számos koreográfiába építette be Bátaszék és környéke tánchagyományait. Táncainak különlegessége abban rejlik, hogy jól megtervezett motívumok és lépéskombinációk sorozata alkotja őket.

Ennél az állomásnál lábnyomokat lát. Melyik tánc lépései lehetnek ezek?

6. BORBAN A GYÖNGY

Nincs még egy dal, ily szép és tiszta,
Mint mely a víz és bor viszályát írja.
A bor ki nem állhatta a vizet,
így hát szócsatába keveredtek.

A bor így szólt, oly tiszta vagyok,
Pincék mélyére látogatok.
Olyan nagy becsben tartanak
Hercegeknek és uraknak kínálnak.

A víz azt mondta, oly tiszta vagyok,
A konyhában is otthon vagyok.
Egész héten sürgök-forgok,
Sütök, főzök és kimosok.

A bor szólt újra, oly tiszta vagyok,
A templomba is bejutok.
Hív engem a legszentebb szentség,
Mikor az embernek már közeleg a vég.

A víz ekkor azt mondta: oly tiszta vagyok,
A templomban is jelen vagyok.
Keresztelek gyermekeket,
Hitet viszek az embereknek.

A bor így szólt, oly tiszta vagyok.
Rózsakertben illatozok.
Oda is engem ültetnek,
Hol csodás rózsák növekednek.

A víz mondta hát: oly tiszta vagyok,
Rózsák közt is csordogálok.
Ha hozzád én nem szaladnék,
Mind száradnának a szőlőtőkék.

A bor belátja hamar a víz igazát,
Te vagy a gazda, én pedig hű szolgád.
Most mi ketten egyesülünk,
S Isten nevében továbbmegyünk.

(Hermann Egyed népdalgyűjteményéből. Fordította: Wittendorfer Ildikó)

A német telepesek számára főként a négy „W" volt fontos: erdő (Wald), víz (Wasser), rét (Wiese), szőlőhegy (Weinberg). Bátaszéken mind a négy adott volt. Ebből kifolyólag a lakosság nagy része mezőgazdaságból élt, elsősorban szőlőművelésből. Egyre több erdőt vágtak ki, hogy az irtásokon helyet nyerjenek szőlőskertjeik számára. A szőlőhegy egyik dombján egy molyhos tölgyet megkíméltek, árnyékába ugyanis a vincellérek és szőlőskertek védőszentjének tiszteletére kápolnát építettek.

Szent Orbán francia püspök volt, a 4. évszázadban élt. A legenda szerint üldözői elől egy szőlőtőke mögé bújva keresett menedéket, ezért ábrázolják szőlővel, vagy egy egész szőlőtőkével a kezében.

Az Orbán-hegyen található kis barokk kápolna főoltárán egy olajfestmény állt, amelyen Szent Orbán látható pápai öltözetben, kék szőlővel és pásztorbottal.

A kápolna közel 300, a fa majdnem 400 éves. 2016-ban a molyhos tölgy, Bátaszék legidősebb fája 72.653 szavazattal elnyerte az Európai Év Fája címet.

Melyik szódásüveg tartozik melyik szódakészítőhöz?

7. „TÖRÖKORSZÁGBÓL” TÖRÖKORSZÁGBA

A mezőgazdaságban a 20. század első feléig a törpe- és kisbirtokok domináltak. Ezek nem voltak elég nagyok ahhoz, hogy egy családot eltartsanak, ezért sok gazdálkodó tanult kézműves mesterséget. Az újjáépítés kényszerszüneteltetése és a nagy gazdasági világválság miatt elsősorban a kőműveseknek kellett külföldön (túlnyomórészt Törökországban) állást keresniük. A törökországi munkát a helyi Kőműves Szakszervezet készítette elő. Egy valakit előreküldtek, aki felmérte a munkafeltételeket és a kereseti lehetőségeket, majd értesítette a bátaszéki építőmunkásokat, hogy hányan követhetnék őt.

1923-ban Musztafa Kemal Atatürk megalapította a Török Köztársaságot. Az új főváros, Ankara kormánynegyedének felépítésében sok osztrák mérnök és német iparos vett részt. A bátaszéki építőmunkások számára előnyt jelentett, hogy könnyen megértették magukat a többi németajkúval. Palotákat újítottak fel, számos banki és minisztériumi létesítmény mellett a Magyar Konzulátus épületét is ők húzták fel. A nemzeti ünnepnapokon közös megemlékezéseket tartottak a Magyarországról Törökországba kivándorolt családok. Karácsonykor a Magyar Konzulátuson találkoztak és a jászol mellett közösen énekeltek.

A következőkben Liebhauser Mihályné (szül. Flotz Margit) életéből mutatunk be néhány jelenetet:
13 évesen érkezett Törökországba, családja több török családdal élt egy fedél alatt. A ház tulajdonosának két lányával és fiával nőtt fel. Liebhauserné fodrásznak tanult és mesterétől, majd később a vendégektől tanulta meg a török irodalmi nyelvet. Magánházaknál manikűrt is vállalt, így ismerkedett meg Máriássy Zoltánnal, az akkori magyar nagykövettel, Gábor Zsazsa színésznővel és Ismet Inönüvel, Törökország második elnökével.

Egy bátaszéki asztaloshoz, Monigl Istvánhoz ment feleségül. Fiuk 1940-ben született Ankarában. Keresztlevelét a Vatikáni Nagykövetség latin nyelven állította ki. Még abban az évben hazatértek. A II. világháború előtt sok külföldit kiutasítottak Törökországból, mert már nem volt szükség a munkájukra.

Karácsony az ankarai Magyar Konzulátuson

A táblán lévő ábrán az látható, hogy mely országokban dolgoztak bátaszéki építőmunkások az 1930-as években. Hihetetlennek tűnik, mégis igaz!